

Négy adattár egy kötetben

A középkori drávántúli káptalanok káptalanok archontológiája

C. Tóth Norbert – Ternováczy Bálint: Káptalanok a Drávántúlon. A boszniai, kői és szenternyei székeskáptalanok és a pozsegai tár-saskáptalan középkori archontológiája. Pécs, Pécsi Történettudo-mányért Kulturális Egyesület, 2020. 177 oldal. (*Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi* 11.)

Egy kötetben jelent meg négy középkori káptalan archontológiája, azaz azon sze-mélyek adattára, akik a káptalanok testületét alkották az alapításuktól 1526-ig. A kötet C. Tóth Norbert (Magyar Tudományos Akadémia, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Szegedi Tudományegyetem, Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Medie-visztikai Kutatócsoport) és Ternováczy Bálint (Budapest Főváros Levéltára) kopro-dukciójában a *Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi* (továbbiakban: THEQ) sorozat 11. köteteként látott napvilágot hagyományos és e-book formátumban.

A mű nem előzménynélküli, hanem egy közel egyévtizedes múltra visszate-kintő egyháztörténeti vállalkozássorozat soron következő állomása. A 2012-ben, a Pécsi Tudományegyetem Egyháztörténeti Kutatóközpontjából Fedeles Tamás vezetésével elindult THEQ sorozat a hazai egyháztörténeti kutatások fontos szín-terévé fejlődött. A szériában korábban két ókor-, hat középkor-, egy újkortörté-neti, valamint ugyancsak egy, történeti korokon átívelő tanulmánykötet került publikálásra.¹ A kiadványok közül a 2014-ben megjelent negyedik, valamint a 2015-ben publikált ötödik kötet Kristóf Ilona, illetve Barabás Gábor korábban megvédett disszertációit adta közre, ezáltal is segítve a fiatal kutatók tudományos beágyazódását a hazai egyháztörténeti kutatásokba.

¹ A sorozat eddig megjelent kötetei: 1. Nagy 2012; 2. Koszta 2013; 3. Kiss 2013; 4. Kristóf 2014; 5. Barabás 2015; 6. De Cevins 2015. 7. Horváth 2016; 8. Nagy 2019; 9. Fazekas – Fedeles – Nagy 2019; 10. Fedeles 2019.

Az ismertett kötet természetesen nem egy önmagában álló alkotás, hanem egy nagyobb, a magyarországi székes- és társaskáptalanok középkori személyzetét összegyűjtő kutatási irány legújabb eredménye.² A hazai „egyházi középréteget” alkotó személyek összegyűjtésére az 1990-es évek közepétől tapasztalható újabb igény a hazai medievisták körében. A Köblös József, majd pedig Koszta László által a rendszerváltást követően „újralfedezett” egyházi középréteggel kapcsolatos kutatások *ab ovo* szembesültek a káptalanok személyzetének feltárlanságából eredő nehézségekkel. A vizsgált csoporttal kapcsolatban máig alapvetőnek tekinthető eredményeket, összefoglaló jelleggel Mályusz Elemér publikálta 1971-ben, a mű alapjául szolgáló kézirat azonban már az 1930-as években elkészült.³ A „mályuszi modell” kapcsán Fedeles Tamás már a 2005-ben publikált monográfiájában kétségeinek adott hangot, valamint az alap kutatások hiányára is felhívta a figyelmet.⁴ Legutóbb pedig C. Tóth Norbert illetve kritikával a kiváló 20. századi történész eredményeit.⁵ A fokozott érdeklődést jelzi továbbá – túl a közelmúltbéli, elsősorban a késő középkorra fókuszáló, kutatási eredményeken –, a Magyar Tudományos Akadémia, a Pécsi Tudományegyetem, valamint az Eötvös Loránd Tudományegyetem együttműködésében létrejött *Középkori magyar egyházi archontológia 1000–1387 kutatócsoport*, amely számos testület személyi állományának feltárását tűzte ki célul.⁶ A fenti felsorolást természetesen tovább folytathatnánk, ugyanakkor a kiragadott példákon keresztül is érzékelhető, hogy az elmúlt időszakban mely irányvonalak érvényesültek az egyházi középréteggel kapcsolatos vizsgálatokban.

A 173 oldal terjedelmű kiadvány három (a boszniai, a kői és a szenternyei) székeskáptalan, valamint a pozsegi társaskáptalan középkori személyi összetételének közreadására vállalkozik. A mű alapvetően négy tartalmi egységre tagolódik: a rövid historiográfiai, módszertani és szerkezeti bevezetőt (9–12) követően az egyes intézmények archontológiai adattára következik, amelyet minden esetben egy–másfél oldalas az aktuálisan elemzett káptalant bemutató szöveg vezet

² Az elmúlt bő két és fél évtized középkori magyar egyházi középréteggel kapcsolatos legfontosabb eredményei a teljesség igénye nélkül, időrendben: Köblös 1987; Koszta 1991; Koszta 2007; Fedeles 2005. C. Tóth 2013a; C. Tóth 2013b; Karlinszky 2014; Kristóf 2014; G. Tóth 2014; C. Tóth 2015; Kovács 2018; Ribí 2018; C. Tóth 2019a; C. Tóth 2019b; C. Tóth 2019c; C. Tóth – Horváth 2019; Ribí 2019.

³ Mályusz 1971.

⁴ Fedeles 2005.

⁵ C. Tóth 2017.

⁶ A kutatócsoport már több szakmai fórumon is reprezentálta magát, itt elegendő két eseményt felidézni: a 2019. májusában megtartott *Studia Mediaevalia I.* (Schvéd Brigitta Kinga beszámolója: <http://ujkor.hu/content/studia-mediaevalia-egyhaztorteneti-diplomatikai-es-archontologiai-workshop>), valamint a szintén Pécsen megrendezett *Studia Mediaevalia II.* programot (Kovács 2020) A kutatócsoport emellett önálló kötettel is jelentkezett: Thoroczky 2020.

be. A munkamódszer kapcsán megállapítható, hogy a szerzők a vizsgált káptalanokra vonatkozó 1200 és 1526 között kiadott forrásokat vették górcső alá, amelyek jellemzően éppen a káptalanok, illetve a térségben székelő püspökök és vikáriusok saját kiadványait jelentették, az avignoni és római források eddig feltárt adatai mellett. A szerzők hangsúlyozzák, hogy az archontológiai listák összeállítása során – a magyarországi forrásadottságok sajátosságainak köszönhetően – nem törekedhettek teljességre, s a további forrásfeltáró (elsősorban vatikáni) kutatások tükrében újabb adatok előkerülése valószínűsíthető.

A szerzők természetesen mindegyik személyi tábla összeállításakor – a szakirodalmi hagyománnyal összhangban – a kanonoki stallumok közötti hierarchikus viszonyt tartották szem előtt. Így a négy káptalan esetében – a meglévő káptalani pozíciók tükrében – egységes sorrend alakult ki: prépostok, olvasókanonokok, éneklőkanonokok, örkanonokok, főesperesek, dékánok, vikáriusok, [egyszerű] kanonokok, oltárigazgatók, karbeliek, iskolamesterek, káptalani jegyzők sorrendben követik egymást az intézmények egykori reprezentánsai. Ennek köszönhetően a kötet szerkezete könnyen átlátható, a káptalani személyek jól kereshetők.

Mind a három székeskáptalan személyi állományának összegyűjtése közös munka eredménye, míg a pozsegi kollegiális egyház archontológiáját C. Tóth Norbert – Koszta László eredményeit felhasználva – szerkesztette meg.⁷ A boszniai káptalan esetében Ternovác Bálint az 1300–1370, C. Tóth Norbert pedig az 1370–1526 közötti javadalmakat adta közre. A kői intézmény esetében Ternovác 1263-tól kezdődően ugyancsak 1370-ig gyűjtötte össze a káptalan kötelékébe tartozókat, C. Tóth pedig ezúttal is az 1370–1526 közötti időszakra koncentrált. Hasonlóképpen jártak el a szerzők a szerémi latin püspökség másik székeskáptalán, a szenternyei egyház esetében is, azzal a különbséggel, hogy az archontológiai összeállítás kiindulópontja 1250-re esett, ugyanis ettől az évtől adatolható a testület tagsága, amely Becsegergely nb. Lőrinc nevével kezdődik.

A káptalanok személyzete természetesen eltérő méreteket öltött a különböző időhatárok, illetve az eltérő nagyságú állandó tagság következtében. A boszniai székeskáptalan feltárása során 170 kanonok és négy vikárius „került elő”, emellett az alsópapság köreiből 51 személy vált ismertté. A kői (Bánmonostora) székeskáptalan egykori tagjai közül 131 kanonokot és egy vikáriust, valamint 27 karbeli klerikust és két oltárigazgatót azonosítottak, míg a szenternyei intézmény tagjai közül csupán 43 kanonok és öt karbeli klerikus feltárására volt lehetőség. Az archontológia a pozsegi társaskáptalan középkori személyzetével vált teljessé, amely testület kötelékéből 129 kanonok, 36 oltárigazgató, valamint 27 karbeli, egy iskolamester és további két káptalani jegyző került a kötetbe. A káptalanok

⁷ Koszta 1991.

személyi összetételének vizsgálata során összesen 626 klerikussal gyarapodott az egyházi társadalom eddig feltárt tagjainak száma.

A fenti számok ismeretében nem meglepő, hogy a személynévmutató összesen 18 oldal (155–173), amelyet egy rövid angol nyelvű összefoglaló követ (175–177), ezzel lezárva a könyvet.

Összességében elmondható, hogy C. Tóth Norbert és Ternovác Bálint munkája önmagában is hiánypótló, mindazonáltal kiválóan illeszkedik a magyar egyháztörténeti kutatások legújabb irányaihoz. A könyv érdemei közé tartozik, hogy számos új névvel gazdagítja a középkori magyar társadalommal kapcsolatos ismereteket, valamint újabb adatokkal járul hozzá a korábban más helyen azonosított személyek pályafutásának rekonstrukciójához.⁸ A kötetet minden bizonnyal haszonnal forgatja majd – a magyarországi „egyházi középréteggel” foglalkozó kutatók mellett – valamennyi, a drávántúli területek egyháztörténete iránt érdeklődő medievista.

Kovács István

Felhasznált irodalom

Barabás 2015 = Barabás Gábor: A pápaság és Magyarország a 13. század első felében. Pécs, 2015. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 5.)

De Cevins 2015 = De Cevins, Marie-Madeleine: Konfraternitás és koldulórendek a középkori Magyarországon (1270 k.–1530 k.). Pécs, 2015. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 6.)

Fazekas – Fedeles – Nagy 2019 = Fazekas Ferenc – Fedeles Tamás – Nagy Levente (szerk.): Évszázadok forгатagában: Krisztianizáció – Keresztényüldözés – Egyház. Pécs, 2019. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 9.)

Fedeles 2005 = Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526). Pécs, 2005. (Tanulmányok Pécs történetéből 17.)

⁸ Erre jó például szolgálhat Emódi Pál pozsegi prépost (112), aki – bár erre való utalás a kiadványban nem szerepel – azonos lehet a C. Tóth Norbert által aradi prépostként adatolt, azonos nevű egyházzal. Vö. C. Tóth 2013. 23., valamint az 1446–1455 között a veszprémi nagypréposti széket elfoglaló személlyel. Vö. Karlinszky 2014. 97.

- Fedeles 2019 = Fedeles Tamás (szerk.): Mátyás király és az Egyház. Pécs, 2019. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 10.)
- Horváth 2016 = Horváth István: A Pécsi Papnevelő Intézet uradalma (1736–1875). Pécs, 2016. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 7.)
- Karlinszky 2014 = Karlinszky Balázs: A veszprémi nagyprépostok archontológiája, 1079–1543 – Három prépost portréjával. Turul 87. (2014:3), 93–103.
- Kiss 2013 = Kiss Gergely: Királyi egyházak a középkori Magyarországon. Pécs, 2013. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 3.)
- Kosztá 1991 = Kosztá László: A pozsegi káptalan tagjai a XIV. század közepéig. Aetas 6. (1991:3), 40–58.
- Kosztá 2007 = Kosztá László: A magyar székeskáptalanok kanonokjai 1200–1350 között. In: Jancsák Csaba – Kiss Gábor Ferenc – Zakar Péter – Döbör András (szerk.): Dixit et salvavi animam meam: Tanulmányok a 65 éves Szegfű László tiszteletére. Szeged, 2007. 99–119.
- Kosztá 2013 = Kosztá László: A kalocsai érseki tartomány kialakulása. Pécs, 2013. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 2.)
- Kovács 2018 = Kovács István: Az aradi káptalan előjárói: a prépostok (1135–1526). In: Czeferner Dóra – Böhm Gábor – Fedeles Tamás (szerk.): Mesterek és tanítványok 2. Pécs, 2018. 147–163.
- Kovács 2020 = Kovács István: Studia Mediaevalia II. – Archontológia a középkori egyháztörténet szolgálatában. Pontes 3. (2020), 292–297.
- Köblös 1987 = Köblös József: A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan archontológiája 1458–1526. Budapest, 1987. (Forrástudományi segédletek 3.)
- Kristóf 2014 = Kristóf Ilona: Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440–1526). Pécs, 2014. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 4.)
- Mályusz 1971 = Mályusz Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Budapest, 1971.
- Nagy 2012 = Nagy Levente: Pannóniai városok, mártírok, ereklyék. Pécs, 2012. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 1.)
- Nagy 2019 = Nagy, Levente: Pagans, Christians and their Surrounding. Archeological, Patristic and Church Historical Studies. Pécs, 2019. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 8.)
- Ribi 2018 = Ribi András: A fehérvári káptalan archontológiája (1301–1457). Turul 91. (2018:4), 132–154.
- Ribi 2019 = Ribi András: Johanniták vagy keresztetek? A fehérvári konvent tagjai a középkor végén. In: Kis Iván – Kozák-Kígyóssy Szabolcs László – Veres Kristóf György – Veszprémi Márton (szerk.): Micae Mediaevalis VIII. Fi-

- atal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról. Budapest, 2019. 67–86.
- Thoroczky 2020 = Thoroczky Gábor (szerk.): Püspökök, káptalanok, tizedek. Tanulmányok. Pécs, 2020. (Az Árpád- és Anjou-kor magyar egyházi archontológiájának kérdései 1.)
- C. Tóth 2013a = C. Tóth Norbert: A székes- és társaskáptalanok prépostjainak archontológiája 1387–1437. Budapest, 2013.
- C. Tóth 2013b = C. Tóth Norbert: A pozsonyi társaskáptalan kanonokjai 1425-ben. *Acta Historica CXXXV.* (2013), 101–123.
- C. Tóth 2015 = C. Tóth Norbert: Az egri káptalan archontológiája 1387–1526. *Turul* 88. (2015:2), 48–71.
- C. Tóth 2017 = C. Tóth Norbert: A „mályuszi modell” érvényessége: vissza az alpokhoz? In: Varga Szabolcs – Vértési Lázár (szerk.): Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században. Pécs, 2017. 11–34.
- C. Tóth 2019a = C. Tóth Norbert: Az esztergomi székes- és társaskáptalanok archontológiája 1100–1543. Budapest, 2019. (*Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam* 9.)
- C. Tóth 2019b = C. Tóth Norbert: A nyitrai székeskáptalan archontológiája 1111–1526. Budapest, 2019. (*Subsidia ad historiam medii aevii Hungariae inquirendam* 10.)
- C. Tóth 2019c = C. Tóth Norbert: A kalocsa-bácsi főegyházmegye káptalanjainak középkori archontológiája. Kalocsa, 2019. (*Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai* 15. – *Subsidia ad historiam medii aevii Hungariae inquirendam* 11.)
- C. Tóth – Horváth 2019 = C. Tóth Norbert – Horváth Terézia: A győri székeskáptalan archontológiája 1200–1458. Győr, 2019. (*A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai Források, feldolgozások* 28.)
- G. Tóth 2014 = G. Tóth Péter: A csanádi székeskáptalan személyi összetétele a késő-középkorban (1354–1526). PhD disszertáció. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2014.